

УДК 351.758.2:368.12

Н. Ю. ШУРИГІНА

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОГО РИНКУ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

Узагальнено зарубіжний досвід державного регулювання страхового ринку в контексті можливостей його застосування в Україні за сучасних умов функціонування вітчизняного страхового ринку

International experience is highly needed for making reforms in State regulations for insurance market in Ukraine.

Ключові слова: страховий ринок, державне регулювання, зарубіжний досвід.

Розбудова соціальноорієнтованої ринкової економіки України, тенденції посилення стабілізаційних процесів у здійсненні структурних перетворень народного господарства потребують удосконалення страхової діяльності, пошуку дієвих механізмів для забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг з урахуванням міжнародного досвіду застосування фінансових інструментів управління економічними процесами.

Концепцією розвитку страхового ринку України до 2010 р. окреслено проблеми, які є характерними для ринку страхових послуг саме на сучасному етапі його розвитку: недосконалість захисту прав споживачів страхових послуг, обмеженість надійних фінансових інструментів для інвестування, значна кількість страхових компаній з низьким рівнем капіталізації, недостатній рівень кадрового і наукового забезпечення страхового ринку. Ці чинники негативно впливають на діяльність страхових організацій, стримують розвиток ринку страхових послуг [6].

Відтак, постає потреба у формуванні дієвих механізмів функціонування страхової діяльності в Україні і, відповідно, застосування визначених принципів і підходів, які поширені в країнах із розвинутою економікою.

Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних засад страхової діяльності зробили: Н. Адамчук, В. Базилевич, І. Балабанов, О. Барановський, О. Жабинець, Н. Внукова, А. Манес, С. Осадець, Д. Самаркін, О. Слюсаренко, К. Турбіна, В. Фурман, Т. Федорова, А. Шаповалова, В. Шахов та ін. Проте теоретичні аспекти регулювання страхової діяльності в сучасних умовах, як правило, відстають від практики. В Україні недостатньо опрацьованою лишається наукова база державного регулювання розвитку страхового ринку.

Мета статті полягає в узагальненні зарубіжного досвіду державного регулювання страхового ринку в контексті можливостей його застосування в Україні за сучасних умов функціонування вітчизняного страхового ринку.

Регулювання страхової діяльності з боку держави провадиться в усіх країнах світу і має на меті розвиток страхового ринку через поєднання економічних інтересів страховиків, їх клієнтів (страхувальників) та держави.

На шляху економічної інтеграції України до Європейського союзу одним із завдань постає прискорення приєднання її до єдиного страхового ринку. Єдиний страховий ринок забезпечує свободу провадження страхових послуг, капіталу та страхових компаній, що сприятиме розвитку конкуренції та зростання ефективності роботи страховиків. Однак кожна країна має свою національну специфіку, а саме – правову основу страхової діяльності, окрему систему страхового нагляду тощо.

У світовій практиці нині використовують два основних підходи до державного регулювання страхового ринку, кожен з яких реалізують у межах однієї з систем права – континентальної та англо-американської. Проте внаслідок процесів глобалізації, які інтенсивно відбуваються не тільки в межах Європейського Союзу, а й у світовому масштабі, простежується інтернаціоналізація регулювання страхової діяльності, причому, зростає значення регулювання перестрахової та посередницької діяльності [2].

Існуючі моделі державного регулювання є одночасно універсальними в межах певних параметрів та різняться залежно від національних економічних систем.

Універсальність моделей державного регулювання визначається такими параметрами:

- формування галузевого страхового законодавства;
- наявність відповідної регулюючої структури – органів страхового надзору;
- здійснення контролю за поточною діяльністю страхових організацій;
- наявність податкового регулювання.

Відмінність та специфіка моделей регулювання страхової діяльності виявляється в таких аспектах:

- особливості страхового законодавства;
- у статусі та структурі органів страхового нагляду;
- методах та формах регулювання страхової діяльності [4].

Форми та методи державного регулювання страхової діяльності поділяються на дві групи: адміністративні (прямі) та економічні (непрямі). Адміністративні методи базуються на нормах страхового законодавства, економічні діють через сфери фінансово-кредитної системи країни. Центральне місце в системі регулювання страхового ринку країни мають органи страхового нагляду, що мають статус державних органів виконавчої влади. У багатьох країнах органи страхового нагляду є відокремленими та незалежними, наприклад у Франції – це комісія страхового контролю, в Німеччині – федеральне відомство з питань нагляду за страховою діяльністю, у Швеції – страховий інспекторат. У США в усіх штатах діють відділи з нагляду за страховими операціями. У Великобританії – це департамент торгівлі та промисловості, в Канаді, Росії регулювання страхового ринку здійснюється через структури, які є підвідомчими міністерству фінансів [3].

Страхове законодавство в різних економічних системах має власну специфіку нормативно-правової бази, на основі якої відбувається регулювання страхової діяльності. Так, у Франції правове регулювання страхування регламентується Страховим кодексом 1976 р. У США, навпаки, не існує федеральних законів про страхування, кожен штат має окреме страхове законодавство та свій орган нагляду, і саме страховий бізнес є єдиним, що не підпадає під антимонопольне

законодавство. У Великобританії основу нормативно-правової бази регулювання страхової діяльності має закон про страхові компанії 1982 р., що включає питання ліцензування, платоспроможності, інвестицій [7].

Національним законодавством регламентується правовий статус органу страхового нагляду, його основні завдання, функції та права, структура центральних органів та територіальних підрозділів. Для різних держав характерна специфічна форма організації діяльності органів страхового нагляду. У Росії, Великобританії, Німеччині, Швеції, Японії – організація страхового нагляду єдина для всіх територій держав. Це – домінуючий принцип. Існує також принцип комбінування, наприклад у Канаді, коли деякі аспекти страхової діяльності регулюються на федеральному рівні, а основні повноваження передані властям провінцій. Наступний принцип – це децентралізація наглядових функцій, який застосовується, наприклад, у США, де немає федерального страхового законодавства, а регулювання цієї сфери реалізується на рівні штатів.

Питання допуску до здійснення страхової діяльності має ще й такий аспект, як можливість вільного ведення страхових операцій іноземними страховими компаніями. Практично в усіх розвинених країнах є відносно вільний доступ до страхового ринку, зокрема в межах ЄС. Найбільш сприятливий для функціонування іноземного страхового капіталу режим у Швейцарії як міжнародного фінансового центру.

Регулююча роль органів державного нагляду передбачає виконання в основному трьох функцій, за допомогою яких забезпечується надійний захист страхувальників: 1) реєстрація та ліцензування; 2) забезпечення гласності; 3) підтримка правопорядку в галузі.

На етапі допуску страхових компаній на ринок засобом регулювання виступає процедура реєстрації та ліцензування страховиків [9; 10].

Реєстрація страхових організацій принципово відрізняється від звичайної процедури реєстрації юридичних осіб. Вона проходить у два етапи. Спочатку страхова компанія проходить реєстрацію як підприємницька структура на території даної країни. Потім вона повинна пройти реєстрацію та бути внесена в державний реєстр в органах страхового нагляду, де паралельно з реєстрацією проводиться ліцензування [5].

Основним етапом реєстрації страхової компанії є отримання ліцензій на проведення конкретних видів страхування, що регламентується законодавством окремих країн. У більшості розвинених країн встановлено вимоги до спеціалізації за видами: “life” (страхування життя) та “non-life” (страхування видів, інших ніж страхування життя). Забороняється створення композитних страхових компаній, що займаються одночасно і страхуванням життя, й іншими видами страхування. Крім того, в деяких країнах є додаткові вимоги до створення спеціалізованих страхових компаній, що займаються медичним страхуванням, страхуванням банківських ризиків тощо. У розвинутих країнах спеціалізація страховиків формувалася десятиріччями, стала результатом природних ринкових процесів та була узаконена в державних нормативних актах [3].

При зверненні за ліцензією страховики подають до органів страхового нагляду комплект документів, які перевіряються на відповідність чинним вимогам

законодавства, їх економічний зміст та відповідність наданих страховиком розрахунків та планів прийнятим нормам фінансової стійкості.

Окрім цього, в багатьох країнах (Великобританії, Німеччині тощо) при зверненні за ліцензією нові страхові компанії надають документи, що підтверджують кваліфікаційну відповідність керівництва та ключового персоналу посадам, що обіймають, згідно з вимогами міжнародного та національного страхового ринку та підтвердженням того, що ці особи не мали судових переслідувань у зв'язку з порушенням законодавства. Додатково можуть затребувати рекомендаційний лист від будь-якої відомої особи в цій сфері.

Основу процесу ліцензування становить затвердження правил страхування. Для вирішення цього питання існує два принципових підходи. Перший – це затвердження правил кожної страхової компанії в індивідуальному порядку (такий підхід застосовується в США, Росії, Україні). Другий підхід – це діяльність усіх страховиків на основі типових правил по кожному виду страхування. Прикладом цієї системи є Німеччина, де умови страхування затверджуються на федеральному рівні та мають силу закону. Крім цього, типові правила широко застосовуються у Франції, Канаді та інших країнах [7; 8].

Якщо компанія бажає здійснювати страхування ризиків, не передбачених типовими правилами чи займатися новим видом страхування, вона може в установленому порядку подати документи на затвердження спеціальних умов страхування.

Регулювання в процесі ліцензування частково можливе і через страхові тарифи. Надмірно високі тарифи притискають інтереси страхувальників, низькі – небезпечні для фінансової стабільності страховика.

Державне регулювання поточної діяльності страховиків спрямовано на забезпечення їх фінансової стабільності. Пріоритетним напрямком є регулювання та контроль за формуванням і розміщенням страхових резервів. Органи державного нагляду визначають кількість і склад страхових резервів, їх розподіл на обов'язкові та добровільні, затверджують методики їх формування та встановлюють порядок відображення стану резервів у звітності страхової компанії [3; 7].

Не менш важливим є питання регулювання інвестиційної діяльності страхових компаній. Органи страхового нагляду можуть виконувати такі дії:

- визначати коло дозволених і заборонених об'єктів інвестування;
- встановлювати максимальні та мінімальні норми розміщення за кожним видом активів (банківські депозити, державні та корпоративні цінні папери, нерухомість тощо), а також обмеження з інвестування в один об'єкт;
- затверджувати методики розрахунків показників надійності та ліквідності інвестицій за кожним об'єктом та в цілому по інвестиційному портфелю компанії, а також встановлювати нормативний розмір цих показників;
- встановлювати обмеження інвестицій за кордоном.

Органи страхового нагляду, як правило, визначають коло допустимих і недопустимих об'єктів інвестування, встановлюють максимальні та мінімальні норми розміщення. Такі дії мають подвійний ефект – сприяють забезпеченню фінансової стійкості страхових організацій та виконують функцію регулятора

структури страхового ринку та капіталу страхових компаній. У деяких країнах придбання державних боргових зобов'язань є обов'язковим для страховиків. Такі норми можуть застосовуватися в розвинених країнах, де інвестиції в цінні папери є безризиковими.

Головною умовою ефективного функціонування будь-якого ринкового інституту є наявність відповідної інфраструктури. З цієї точки зору страхова діяльність має бути забезпечена відповідною структурою страхових посередників, створення та діяльність яких регулюється державою. У цілому, основні кваліфікаційні вимоги, а також умови їх діяльності встановлюються відповідним національним законодавством.

Наступна функція органів державного нагляду – забезпечення гласності. Кожен страховик зобов'язаний публікувати в офіційних виданнях проспект про повну, правдиву та чітку інформацію щодо його фінансового положення. Щоб не допускати обмеження конкуренції в цій сфері, орган державного страхового нагляду має перевіряти наскільки достовірна надана інформація.

Прямим обов'язком органів нагляду є реалізація третьої функції, а саме – підтримання правопорядку на страховому ринку. Органи страхового нагляду мають повноваження до застосування санкцій по відношенню до страховиків – порушників законодавства, призупиняти та обмежувати дії ліцензій страховиків, відкликати ліцензії та звертатися до суду з вимогою про ліквідацію страхової компанії. Для захисту інтересів страхувальників у різних країнах у відповідь на їх скарги та звернення органи страхового нагляду мають також право проводити цільові перевірки поточної діяльності страховиків (така практика широко застосовується в США та Німеччині).

У деяких країнах використовуються такі методи регулювання, як відрахування страховиками коштів до обов'язкових державних резервів, гарантійні фонди та внесення гарантійних депозитів. Максимального впровадження ці методи набули в США, оскільки там вони застосовуються на рівні кожного штату. Механізм їх дії, з одного боку, несе позитивний ефект для ринку. Тут діє притаманний страхуванню принцип розкладання збитку: із цих коштів здійснюються виплати у випадках великих катастроф, банкрутств страховиків тощо, тому вони сприяють підвищенню надійності функціонування страхового ринку та захисту прав споживачів страхових послуг. Окрім цього, кон'юнктурна зміна державою розмірів гарантійних депозитів та відрахувань у гарантійні фонди або стимулює, або стримує розвиток страхової галузі. З іншого – зобов'язання збанкрутілого страховика фактично оплачується фінансово надійними компаніями, а отже, не відповідає принципам ринкової економіки [1; 3].

Елементом державного регулювання страхової діяльності є запобігання зговору, а також дій страхових компаній щодо розподілу ринку страхових послуг з метою обмеження конкуренції, виключення чи обмеження доступу на ринок інших учасників. Вважається недозволеним використання засобів і методів недобросовісної конкуренції шляхом завищення чи заниження страхових тарифів, спроба ввести страхувальника в оману внаслідок необ'єктивного інформування про умови даного виду страхування чи умов страхування своїх конкурентів.

Отже, як бачимо, страховий ринок як частина фінансово-кредитної системи є об'єктом державного нагляду в усіх країнах світу. Процеси глобалізації та інтеграції, що

відбуваються на світовому страховому ринку, не можуть не впливати та одночасно не бути врахованими при державному регулюванні розвитку страхового ринку України. Економічний потенціал України, що визначається чисельністю населення, значними природними та матеріальними джерелами в сукупності з проведенням перетворень економічної системи країни, потребує проведення оцінки економічної доцільності ведення економічних операцій в Україні в тому числі і в галузі страхування. Тому на підставі вивчення зарубіжного досвіду запропоновані наступні заходи державного регулювання першочергового значення, що, на думку автора, сприятимуть більш ефективному розвитку вітчизняного страхового ринку, а саме:

- посилення нагляду з боку держави за діяльністю суб'єктів страхового ринку в частині виконання ними своїх зобов'язань перед страхувальниками (клієнтами);
- сприяння створення спеціалізованих (галузевих) страхових організацій, що сприятиме підвищенню рівня страхових послуг, що надаються ними;
- упровадження типових правил за видами страхування;

Державне регулювання українського страхового ринку має на меті адаптацію законодавства до найкращих світових стандартів, упровадження принципів Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю IAIS. Досвід розвинутих країн має відіграти позитивну роль у подальшій інтеграції України в світовий страховий ринок.

Література:

1. Балабанов И. Т. Страхование: организация, структура, практика / И. Т. Балабанов. – СПб., 2002.
2. Жабинець О.Й. Державне регулювання страхової діяльності в Україні : автореф. ... к.ю.н. / О. Й. Жабинець. – Львів, 2006.
3. Жилкина М. С. Государственное регулирование страхового рынка в зарубежных странах / М. С. Жилкина // Финансовый бизнес. – 2001. – № 1. – С. 13–16.
4. Насырова Г. А. Модели государственного регулирования страховой деятельности / Г. А. Насырова // Вестник ФА. – 2003. – № 4 (28). – С. 12–16.
5. Основы страховой деятельности : [учебник] / под ред. проф. Т. А. Федоровой. – М. : Издательство БЕК. – 2002. – 776 с.
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України “Про схвалення Концепції розвитку страхового ринку України до 2010 року”: станом на 23 серпня 2005 р. № 369-р. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
7. Самаркин Д. В. Системы страхования в США, Великобритании и Германии / Д. В. Самаркин. – М. : ПАИМС – 2001. – 25 с.
8. Сплетухов Ю. Л. Место и роль государства в организации страхования в современных условиях / Ю. Л. Сплетухов // Финансы. – 2000. – № 10. – С. 39.
9. Страхування : [підручник] / кер. авт. кол. і наук. ред. С. С. Осадець. – К. : КНЕУ. – 1998. – 528 с.
10. Шахов В. В. Страхование : [учебник для ВУЗов] / В. В. Шахов. – М. : Страховой полис, ЮНИТИ. – 1997.

Надійшла до редколегії 2.07.2009 р.